

Joanna Joachimiak-Prażanowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz

RUSYCYZMY W „KURIERZE WILEŃSKIM” (1925–1939)

Język odgrywa istotną, jeśli nie decydującą rolę w procesie rozwijania się i umacniania świadomości narodowej.

Mimo że stolica Kresów północno-wschodnich nigdy nie była etnicznie polska i już od najdawniejszych czasów mieszkali w niej przedstawiciele różnych narodowości, to według spisu ludności z 1931 roku Polacy w Wilnie stanowili 2/3 mieszkańców (około 66%)¹. Podobnie jak w mieście, także w jego najbliższych okolicach i sąsiednich powiatach ludność polska tworzyła wówczas najliczniejszą grupę narodowościową, dominującą kulturowo i cywilizacyjnie. Posługiwała się regionalnym wariantem języka polskiego, tzw. północnokresowym dialektem kulturalnym², który w momencie powstawania zajmował wysoką pozycję. Uwarunkowania historyczno-polityczno-społeczne w XIX i XX wieku w Europie przyczyniły się do zachwiania tej pozycji dialektu.

Okres zaborów przyniósł falę rusyfikacji, która – trafiwszy na wyjątkowo podatny grunt – okazała się bardzo silna i trwała.

Po upadku powstania listopadowego (1831) rozpoczęły się nowe represje, które po powstaniu styczniowym (1863) największe piętno wycisnęły również na języku polskim. Wprowadzono zakaz używania przez Polaków języka ojczystego, a jego miejsce zajął rosyjski. Zakaz dotyczył nie tylko lokali publicznych, szkół, ale także prywatnych pensji [Kosman 1993: 46]. Za używanie języka polskiego na ulicy, a nawet w kazaniach, groził pięcioletni pobyt na zesłaniu [Kijuć 1992: 87]. Wprowadzono prawo rosyjskie. Zaczęto rusyfikować administrację, rozwiązywać polskie urzędy. Na podstawie rozporządzenia („ukazu”) z maja 1832 roku zamknięto Uniwersytet Wileński. Ostatecznie zlikwidowano istniejące jeszcze polskie szkoły.

¹ Drugie miejsce pod względem liczebności zajmowali Żydzi (28%), kolejne – Rosjanie (3,8%), Białorusini (0,8%) i Litwini (zaledwie 0,7%) [zob. Kosman 1992a: 50].

² Terminem *dialekt kulturalny* posługują się tu w takim rozumieniu, jakie zaproponowała Zofia Kurzowa [Kurzowa 1985: 106].

Jak pisał w swych wspomnieniach generał-gubernator Michał Murawjow:

Na początku 1865 r. wszystkimi nauczycielami w gimnazjach byli Rosjanie, co spowodowało, że nauka polskiego języka w szkołach zupełnie ustała. Za pomocą duchowieństwa i pośredników włościańskich władze szkolne otwierały wszędzie szkoły rosyjskie [...]. Nauczycielami w nich byli rosyjscy seminarzyści, których kilkuset przybyło z wewnętrznych guberni rosyjskich. [...] wszyscy działacze rosyjscy [...] gorliwie się starali o utrwalenie sprawy rosyjskiej w kraju [...] [Murawjow 1990: 96].

Zdaniem Edmunda Małachowicza:

Tak trudnych i nie sprzyjających rozwojowi kulturalnemu warunków nie miało żadne z polskich miast, również przecież dotkniętych represjami, nigdy też wcześniej nie było ich w samym Wilnie. Tylko ogromnej żywotności i sile oporu społeczeństwa, a także aktywnym działaniom w latach międzypowstaniowych należy przypisać inicjatywy kulturalne, podejmowane w nielicznych chwilach odprężenia politycznego [...] [Małachowicz 1996: 29].

Revolucja lutowa w Rosji w 1905 roku przyniosła pewien liberalizm ze strony władz carskich. Uchwalenie konstytucji i osłabienie uprzedniego ucisku doprowadziło do stopniowego odradzania się polskiego życia kulturalnego. Na Wileńszczyźnie zaczęły powstawać stowarzyszenia społeczne i naukowe. Pojawiały się druki, czasopisma i książki w języku polskim. Pozytywne zmiany, jakie nastąpiły w tym okresie, tak opisuje w jednym z listów z 1905 roku Eliza Orzeszkowa:

Śmiało powiedzieć można, że tu na Litwie, my Polacy doświadczamy uczucia zmarłych wstania. Dziennik polski, teatry polskie, wolność mówienia po polsku wszędzie i zawsze, na ulicach szłydy polskie [...] – wszystko to robi wrażenie snu, nam po tylu latach strasznej rzeczywistości, wprost bajecznego [Orzeszkowa 1992: 205].

Niestety, wybuch I wojny światowej (1914) przerwał tę ledwie zapoczątkowaną – po latach ucisku carskiego – działalność kulturalną Polaków. Ziemie polskie, w tym także stolica Wileńszczyzny, ponownie znalazły się pod obcym (niemieckim) panowaniem.

Sytuacja społeczno-ekonomiczna ludności polskiej uległa poprawie dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym. Po wcieleniu Wileńszczyzny do Polski (1922) nastąpił szybki rozwój życia kulturalnego i oświatowego. Dążenie Polaków do rozwijania polskiej kultury i umacniania pozycji języka polskiego w Wilnie i na Wileńszczyźnie zaowocowało wskrzeszeniem Uniwersytetu im. Stefana Batorego. Uczelnię reaktywowano 11 października 1919 roku [Kosman 1993: 52]. Na sześciu wydziałach liczących 113 – z reguły jednoosobowych – katedr odbywały się wykłady w języku polskim. Kadra rekrutowała się z profesorów z całej Polski, wśród których znajdowało się wielu wybitnych uczonych.

Pomyślny okres przeżywała także prasa wileńska ze „Słowem” Stanisława Mackiewicza na czele [zob. Kosman 1992: 287–290]. Jak pisze Jolanta Mędelaska:

W polskim międzywojennym Wilnie wychodziło 58 tytułów prasowych. Ukazywała się prasa nie tylko polska, drukowano także gazety w języku rosyjskim, białoruskim, litewskim [Mędelaska 1999: 86].

Tę specyficzną atmosferę kulturową stolicy Wileńszczyzny, czołowego ośrodka życia artystycznego i naukowego w Polsce, eksponowała odezwa związków kulturalno-artystycznych do ludności wileńskiej z roku 1927, w której czytamy:

Wilno jest od wieków ostoją nauki i sztuki. Te dwie potężne dźwignie ducha nadały miastu piękno swoiste, rozślały imię Wilna w świecie, utrwaliły w historii rolę i znaczenie naszego miasta.

Wilno jest kolebką największych naszych wieszczów, zasługującą w pełni na dumną nazwę „Miasta Poetów”. Tu spędzili młodość dwaj najwięksi mocarze poezji polskiej, którzy stoją w pierwszym szeregu poetów wszystkich czasów i wszystkich narodów: Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki.

Wilno było od wieków potężnym ośrodkiem ducha religijnego, twórczej myśli społecznej i wspinałą pochodnią nauki. Uniwersytet Wileński, założony przez Stefana Batorego, jaśniał na tutejszych ziemiach jak światłodajna latarnia morska. W Wilnie pracowali wielcy mężowie nauki: Jan i Jędrzej Śniadeccy, Joachim Lelewel i inni.

Wilno jest miastem relikwii kultury. Niezliczone pomniki najpiękniejszych wzorów budownictwa, kilkadziesiąt cudownych kościołów, prastare mury, jedyna wreszcie i na cały świat słynna Ostra Brama – wszystko to złożyło się na majestatyczny obraz Wilna, głęboko ukochany przez cały naród, opiewany w sztuce i poezji, podziwiany przez obce narody.

Wilno jest miastem artystów. Tu mieszkał i tworzył znakomity muzyk Stanisław Moniuszko, tu młodość spędził Józef Ignacy Kraszewski, poetą wileńskim jest Władysław Syrokomla, z Wilnem związały się zaszczytne nazwiska: architekta Wawrzyńca Gucewicza [...], rzeźbiarza Antoniego Wiwulskiego [Odezwa 1927: 91–92].

Jak słusznie podkreśla Irena Masojć:

Promieniowanie kulturalne Wilna polegało też na upowszechnianiu i szerzeniu ogólnopolskiego wzorca językowego [Masojć 1996: 28].

Według Haliny Karaś:

Odzyskanie [...] niepodległości przez Polskę w sposób radykalny dopomogło procesowi eliminowania z języka rusycyzmów przez odcięcie Polaków od codziennego kontaktu z językiem rosyjskim [Karaś 1992: 137].

Warto sprawdzić, czy istotnie proces eliminowania rusycyzmów był aż tak zaawansowany.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja rusycyzmów³ wyekscerpowanych z „Kuriera Wileńskiego” (dalej: KW) z lat 1925–1939⁴.

³ Ta leksyka stanowi część bazy materiałowej, na podstawie której przygotowuję do druku monografię *Regionalne cechy północnokresowe w „Kurierze Wileńskim” (1924–1939)*.

⁴ Osobliwe jednostki leksykalne (w tym rusycyzmy i sowietyzmy), wynotowane z rocznika 1924 KW, zostały szczegółowo opisane w artykułach: Joachimiak, 1999: 127–142; 2004: 53–61; 2005: 117–127.

„Kurier Wileński” to niezależny dziennik demokratyczny, wydawany w Wilnie codziennie z wyjątkiem dni poświęconych (początkowo w układzie czterospaltowym). Należał do gazet o często zmieniającym się, lecz stosunkowo dużym formacie. Gazeta była adresowana do szerokiego grona zamieszkujących Wilno Polaków. Na łamach KW dominowały wiadomości polityczne, głównie doniesienia z Polski, a także z zagranicy. Publikowano streszczenia rozmaitych wystąpień i przemówień, drukowano wywiady z ważnymi osobistościami, przedstawicielami polskiego rządu, sejmu i senatu. Dużo miejsca zajmowało w gazecie życie gospodarcze powiatu wileńskiego. Systematycznie zamieszczano w niej informacje kulturalne i sportowe oraz repertuar teatrów, kin i program rozgłośni radiowej. W dzienniku prowadzono tzw. kolumnę literacką, w której publikowano utwory zarówno znanych, jak i początkujących polskich literatów (zwłaszcza poetów). Funkcję redaktora naczelnego i zarazem wydawcy w dwudziestoleciu międzywojennym pełnił Aleksander Kleczkowski.

Zgromadzone zjawiska językowe z zakresu leksyki skonfrontowano z zasobami polskich i rosyjskich słowników definicyjnych oraz słowników przekładowych. Jako źródło porównawcze posłużyły także słowniki etymologiczne i poradniki językowe [zob. m.in. KraN, Łęt]. Sięgano również do obszernych monografii Zofii Kurzowej [KurzW], Jolanty Mędelskiej [MędJP-II, MędJP-III] i Haliny Karaś [KarR]. Z innych opracowań korzystano tylko wówczas, gdy owe monografie nie odnotowały omawianej cechy językowej lub też w celu wzmocnienia własnej argumentacji.

Pożyczkę z języka rosyjskiego podano w postaci rozbudowanego wykazu alfabetycznego, swoistego słowniczka. Zaprezentowano w nim następujące jednostki słownikowe:

- archimandryta** ‘dostojnik Kościoła wschodniego sprawujący nadzór nad klasztorami’: *Kilka poważnych osobistości, a w ich liczbie archimandryta [...] otrzymało manifesty od rzekomego cesarza – 31/150/2⁵ (2 razy); Na jego miejsce wyznaczono o. archimandrytę [...] – 34/350/2; SL⁶ i SJPD wskazują na ros. genezę, SWil i SW traktują jako grecozizm [tak też w ESWO i MASWO]; w KW rusycyzm⁷: архимандрит [TSRJa];*
- bałałajka** ‘rodzaj mandoliny o trzech strunach’: [...] *bałałajki, gitary, mandoliny [...] poleca „Uniwersal” – 27/140/4; [...] z sowieckiej strony dochodziły urywane dźwięki bałałajki i śpiew [...] – 28/90/2 i 28/1/5; w SW z kwalif. gw. i wskazaniem na ros. genezę; zapis też w SGP (z Litwy): bałałajka i bałabajka ‘ruski instrument strunowy, rodzaj małej gitary’; ros.: балалайка [TSRJa]; por. bałałajkowy;*
- bałałajkowy** ‘przym. od bałałajka’: [...] *odbędzie się [...] koncert słynnego w Polsce zespołu bałałajkowego – 29/240/2; [...] występy Rosyjskiego artystycznego zespołu bałałajkowego [...] – 29/30/3 i 31/90/2, 36/80/10; źródła nie notują; zob. bałałajka;*

⁵ Pierwsza liczba w tym zapisie oznacza rocznik „Kuriera Wileńskiego”, druga – numer, trzecia – stronę.

⁶ Wykaz stosowanych skrótów znajduje się na końcu artykułu.

⁷ W ros. pożyczka z greckiego [ESRJa].

- biednota** ‘biedota’: Zwiększenie ilości członków partji⁸ [...] tłumaczy się [...] zniesieniem całego szeregu ograniczeń w Omsku [...] do najuboższych warstw ludności miejskiej (**biednoty**) – 28/250/2 i 29/180/3 (2 razy); ros.: беднота [SRJaO];
- blahocześciwy** ‘czcigodny, wielebny; ksiądz wyznania greckiego’: Jego więc ihumen **blahocześciwy** przydał do boku Romanowi, aby opisał jego sławne zwycięstwo – 35/10/8; wcześniejsze poświadczenie (**blahoczestwywy**) pochodzi z Kresów południowo-wschodnich [DorJ] 24: *blahoczestwywy* jako „wyraz cerkiewny w fonetyce ruskiej”]; w SL *blahoczestwywy* z oceną: *dziś nie używ. z języka ruskiego*; w SWil postać *blahoczestwywy* z kwalif. *nie używ.* i ze wskazaniem na ros. genezę; rusycyzm: *благочестивый* [TSRJa];
- bojar** ‘magnat feudalny; szlachcic, rycerz posiadający dobra ziemskie’: [...] *kazał się bojarom i władynom pokłonić* [...] – 28/120/2; wcześniejsze zapisy z Kresów północno-wschodnich w SokG 119, KurzW 336⁹ i PihS 24 [równoległe w JoR 51], z Kresów południowo-wschodnich – w HraE 98, 128, 134; poświadczają SL i SW; w SJPD ze wskazaniem na ros. genezę; SEJPSł podaje, że wyraz ten przejęto do staropolszczyzny ze staroruskiego, w którym był orientalizmem¹⁰; według SokG 119 zapożyczenie wschodniosł. (z tat. za pośrednictwem ukr.), zdaniem SWOR – „od ros. *bojarin*, z tur. *bajar* ‘wielmoża, magnat’”; Bogdan Walczak [1990: 101] rejestruje wśród nielicznych zapożyczeń ruskich w języku *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza rzeczywiście zaświadczonych w średniowieczu; ros.: *боярин* [TSRJa];
- chunchuzi** ‘bandy grabieżcze w Chinach na początku XX wieku wykorzystywane w różnego rodzaju rozgrywkach politycznych’: [...] *donoszą o napadach chunchuzów na wieś Dobroje* [...] – 25/50/2 (2 razy); [...] *bandy chunchuzów i oddziały wojska* [...] *zniszczyły tamy w celach defenzywnych* – 33/260/2 i 33/230/4 (2 razy); wcześniejszy zapis pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 116]; ESWO informuje: z *chiń.* ‘rozbójnicy mandżurscy rekrutujący się przeważnie z ludności chińskiej’; w KW rusycyzm: *хунхуз*¹¹ [TSRJa];
- cygareta** ‘papieros (bez ustnika)’: *Tłustawy pan przeczytał świadectwo, popalił cygarete* [...] – 38/290/4; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW]; w SW ‘papieros’ z cyt. z Józefa Ignacego Kraszewskiego, w SJPD z kwalif. *przest., reg.*; według ESJPBa *reg. galic. (lwow.)*¹², z franc. (*cigarette*) przejęte m.in. do ros.; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 246 (skłania się ku ros. genezie) i MędJP-III 121; w KW raczej rusycyzm: *цигарета* [SRJaO];

⁸ Zachowuję pisownię i interpunkcję oryginału.

⁹ Z dokumentów XVII- i XVIII-wiecznych.

¹⁰ Por. też spostrzeżenie A. Brücknera: „Na Litwie *bajoras* jest jeszcze w pełnym dla własnej szlachty użyciu, gdy w Polsce tylko ruskiej służył” [SEJP].

¹¹ W ros. jest to pożyczka z chiń., por. informację z ESRJa: „китайский разбойник’ [...]. из кит. хунг-ху-тзу-то же, буквально ‘краснобородый’ [...]”.

¹² Jednak KurzPL nie notuje.

- czarnosecinny** ‘właściwy czarnosecińcom¹³: *Uniwersytet wileński [...] ma stać się magazynem barbarzyńskich pomysłów, czarnosecinnych metod [...] – 27/60/2; wcześniejsze zapisy pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW, KarR 281]; słowniki nie rejestrują; notuje Jan Miodek [1976: 127] w znaczeniu ‘zaprowadzony przez czarną sotnię; kilka ilustracji zamieszcza Jan Wawrzyńczyk [2000]; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-III 125; ros.: черносотенный [SRJaO];*
- czeburek** ‘pierożek z baraniną: *Nowootwarty „Bar Wschodni” [...] Dla amatorów: szaszłyki, czebureki [...] – 26/230/4; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-III 125; rusycyzm¹⁴: чебурек [SRJaO];*
- czerwoniec** ‘banknot wartości 10 rubli (w ZSRR w latach 1920–1930): *Prywatnie notowano [...] czerwonce sowieckie 2 dolary – 29/20/2 i 29/150/1; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w TrJS-II 118 (ale jako ‘czerwony, złoty dukat’); w SWil ‘czerwony złoty, dukat’ (prow.), w SW ‘ts.’ (gw., z cyt. z Ignacego Chodźki i odsyłaczem do czerwieniec); znaczenie odzwierciedlone w KW poświadcza SJPD (dodaje też ‘dawna złota moneta rosyjska wartości 10 rubli’); ros.: червонец [SRJaO];*
- dacza** ‘zamiejski dom lub willa, letnie mieszkanie: *Jak też to będzie „na daczy” – 35/190/4; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w TurPJ 16 (jako rusycyzm w języku Telimeny, „która dłuższy czas mieszkała w Petersburgu”); jest też zapis z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 155]; w SW z ostrzeżeniem unikać należy i wskazaniem na ros. genezę; SGP podaje *Ust. z Litwy* [zob. też KonP 133]; w SJPD brak hasła, wprowadza PSWP (w dzisiejszej polszczyźnie powszechne); ros.: дача [SRJaO];*
- dopotopowy** ‘przedpotopowy, stary’: [...] *biedactwo, odziane w [...] dopotopowe kapoty [...] – nie myślało ustąpić swej pozycji [...] – 31/190/4; przedrostek do ‘przed’ wskazuje na wpływ ros.; ros.: допотопный [TSRJa]; por. dowojenny;*
- dowojenny** ‘przedwojenny’: [...] *władze akademickie [...] wydalili szereg akademików, rodzice których [...] zajmowali jakiegokolwiek poważniejsze stanowisko w dowojennych urzędach rosyjskich – 28/250/2; ros.: довоенный [SRJaO]; zob. dopotopowy;*
- eser** ‘członek ugrupowania socjal-rewolucyjnego’: *Był on początkowo esrem, potem należał do ruchu Łastowskiego [...] – 28/70/3; [...] jako wrogowie ludu działają na Białorusi „trockiści, [...] nacjonaliści, eserzy [...], którzy łakną krwi narodu sowieckiego” – 37/190/4; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW gw. part. ‘socjalista-rewolucjonista rosyjski’]; zapis w SJPD ze wskazaniem na ros. genezę; rusycyzm: эсер [SRJaO];*
- etap** ‘miejsce, budynek, gdzie zatrzymywali się transportowani zesłańcy albo więźniowie’: [...] *nauczyciel [...] nie lepiej się czuje nieraz niż ongiś zesłańcy w kazamatach*

¹³ Por. w SJPD *czarnoseciniec* ‘należący do czarnej sotni; czarna sotnia ‘w carskiej Rosji: organizacje, w których decydującą rolę odgrywały żywyioły reakcyjne; bojówki przez nie organizowane z elementów przestępczych’.

¹⁴ W ros. późna (z okresu radzieckiego) pożyczka z języka Tatarów krymskich [ESRJaSz].

- rosyjskich lub na etapach syberyjskich* – 36/250/3; wcześniejsze poświadczenia pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW¹⁵, KarR 229]; zapisane w SJPD i PSWP; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-II 263; ros.: *этан* [SRJa];
- fizyko-matematyczny** ‘matematyczno-fizyczny’: [...] *mianowany został docentem na fizyko-matematycznym wydziale Uniwersytetu Kowieńskiego* [...] – 32/70/1 i 26/150/4, 29/280/4; wcześniejszy zapis pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 281]; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-II 264–265; por. też JoP 4; ros.: *физико-математический* [TSRJa];
- foto-aparat** ‘aparat fotograficzny’: *Największy wybór foto-aparatów najświetniejszych firm* [...] – 30/200/4; *fotoaparat* notuje tylko PSWP (*tech., rzad.*); *fotoaparat* z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-II 266 i MęđJP-III 191; ros.: *фотоаппарат* (skrótowiec od *фотографический аппарат*) [SRJaO];
- generał-gubernator** ‘w Rosji carskiej: wyższy urzędnik sprawujący władzę nad jedną lub kilkoma guberniami’: [...] *spowodu znanej patriotycznej mowy wileńskiego gen.-gubernatora* [...] *oświadczone* [...], *że Litwa razem z Białorusią są* [...] *częstkami Polski* [...] – 36/130/5; [...] *co zamyśla w swoim pałacu generał-gubernator Korsakow* [...] – 37/1/8 i 29/60/2; zapis tylko w SJPD; ros.: *генерал-губернатор* [TSRJa]; por. generał-gubernatorski;
- generał-gubernatorski** ‘należący do generał-gubernatora’: *Gorejącymi oczami patrzyła na pałac generał-gubernatorski* [...] – 37/1/8; ros.: *генерал-губернаторский* [SRJa]; zob. generał-gubernator;
- groza** ‘burza’: *Największa erotyczna rewelacja produkcji sowieckiej 1934 roku według słynnego arcydzieła Ostrowskiego „Groza”* [...] – 34/250/10; wcześniejszy zapis z Kresów północno-wschodnich pochodzi z języka Władysława Syrokomli [TrJS-II 131], późniejszy – z powojennej prasy wileńskiej [MęđJP-II 272]; ros.: *гроза* [SRJaO];
- gubernator** ‘w carskiej Rosji: stojący na czele guberni’: *Co do nominacji na urzędy dworskie, to* [...] *przedstawiali gubernatorowie* [...] *poszczególnych kandydatów* [...] – 26/80/2; [...] *nad Wilnem panował groźnie wojenny gubernator* – 36/130/8; [...] *posiadał specjalny „glejt bezpieczeństwa”, wydany przez gubernatora Kowna* – 37/301/8 i 38/180/2; latynizm: *gubernator* ‘sternik; kierownik, rządca’ [ESJPBa], we wskazanym znaczeniu – rusycyzm¹⁶: *губернатор* [TSRJa]; zob. gubernja;
- gubernja** ‘wyższa jednostka administracyjna w Rosji carskiej’: *Pismo* [...] *opublikowało* [...] *wiadomość, która bardzo dobrze maluje stosunki* [...] *w Moskiewskiej gubernji* – 29/210/2 i 34/270/6; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 158]; rejestrują SL i SWił; w SW i SJPD ze wskazaniem na ros. genezę; rusycyzm¹⁷: *губерния* [TSRJa]; por. gubernator;

¹⁵ Tu w zmodyfikowanym znaczeniu ‘miejsce odpoczynku więźniów przesyłanych do innego więzienia’ (gw. więz.).

¹⁶ W ros. jednak jest to pożyczka z łac., przejęta przez medium polskie [ESRJa].

¹⁷ W ros. od czasów Piotra I; prawdopodobnie utworzone od *gubernator* na wzór *impierator: империя* [ESRJa]; por. też ESJPBa].

- ikona** ‘obraz cerkiewny z wizerunkiem świętego’: *Ikona grecka – św. Ignacy – 30/300/1*; [...] *na wozie [...] znajdowała się cudowna ikona Przenajświętszej Dziewy* [...] – 35/10/8 (2 razy) i 38/40/5 (2 razy); pierwszy zapis pochodzi z 1857 r. [ESJPBa]; rejestracja dopiero w SW: *mało używ. z odsyłaczem do ikon*; w SJPD bez kwalif., ze wskazaniem na ros. genezę; rusycyzm¹⁸: *икона* [TSRJa];
- inwentarz** ‘sprzęt’: [...] *spalił się inwentarz szkolny (ławki itd.)* [...] – 38/210/5; to pierwsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich tego znaczenia wyrazu; kolejne pochodzą z „Prawdy Wileńskiej” [Mędpw 101] i z późniejszej powojennej prasy wileńskiej [Mędpj-II 277, Mędpj-III 232, MędpjL 240]; ros.: *инвентарь* [SRJaO];
- isprawnik** ‘naczelnik policji powiatowej’: – [Ja] *isprawnika do domu woził, ot i do domu wracam* – 36/160/3; ros.: *исправник* [SRJaO];
- jaczejka** ‘jednostka organizacyjna, komórka’: [...] *przyznał się, że był członkiem jaczejki* [...] – 28/60/3 i 28/70/3, 28/270/2 (2 razy), 31/10/3, 31/40/3, 31/210/3, 32/120/1, 33/230/1, 34/290/2, 35/10/2; to pierwszy zapis tego wyrazu pochodzący z Kresów północno-wschodnich; z powojennej prasy wileńskiej podaje Mędpj-II 278; ros.: *ячейка*¹⁹ [TSRJa];
- jubilej** ‘jubileusz’: „*Ach Kumie [...], toż słyszę jubileja masz obchodzić*” – *wołała* [...] – 35/1/10; ros.: *юбилей* [TSRJa];
- katorga** ‘kara przymusowych ciężkich robót (przeważnie w kopalniach na Syberii), stosowana w carskiej Rosji wobec przestępców politycznych i kryminalnych’: [...] *za to był bezapelacyjnie stryżek. A tu – łaskawie – Sybir. Wprawdzie katorga, ale bądź co bądź życie a nie śmierć* – 30/280/2 (2 razy) i 27/80/4, 28/190/4, 31/290/1, 32/20/4, 32/50/4, 36/70/9, 38/1/5; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 160]; notują SW i SJPD, wskazując na ros. proveniencję; wyraz jest pożyczką z grec., przejętą przez medium ros. w 1. poł. XIX w. [ESJPBa]; ros.: *каторга* [TSRJa];
- kinodramat** ‘dramat filmowy’: „*Czerwony błazen*” **kinodramat w 10 aktach** [...] – 28/260/4; ros.: *кинодрама* [NSiZ-2]²⁰;
- kinogeniczny** ‘fotogeniczny’: *Sceny pościgowe [...] ze względu na bajecznie kinogeniczny element konia i jeźdźca [...] są bardzo interesujące* – 31/230/2; prawdopodobnie utworzone na wzór ros. złożen z elementem *kino-*, jednak w języku ros. formację analogiczną zarejestrowano dopiero w latach 70.; ros.: *киногеничный* [NSiZ-2];
- kinosztuka** ‘film’: [...] *będą wyświetlane filmy: „Zew krwi” [...]. Kinosztuka w 10 aktach* – 28/210/4; prawdopodobnie utworzone na wzór ros. złożen z elementem *kino-* (jednak w języku ros. formację analogiczną zarejestrowano dopiero w latach 70.); ros.: *кинодрама* [NSiZ-2];

¹⁸ W ros. pożyczka z grec. [ESRJa].

¹⁹ Etymologia ros. *ячейка* niejasna [IES: *темное слово*].

²⁰ Ciekawe jednak, że pierwszy zapis w słownikach rosyjskich pochodzi dopiero z lat 80. [NSiZ-2]. To samo dotyczy haseł *kinogeniczny* i *kinosztuka*.

- kolektyw** ‘zespół’: *Powyższy art. jest odzwierciedleniem [...] tendencji do występowania z kolektywów* [...] – 32/150/2; w SJPD ‘zespół ludzi związanych stałą, wspólną pracą i działalnością, wspólnym losem’ jako latynizm: *collectivus* przejęty przez medium ros.; według ESJPBa notowane od 1902 r., przejęte przez pośrednictwo niem., od 1953 r. też za ros. *коллектив* [SRJaO]; w KW rusycyzm;
- komplekt** ‘komplet, zestaw’: [...] *za dobre postępy i pilność w nauce [...] otrzymali z rąk dyrektora [...] komplekt narzędzi ślusarskich* [...] – 39/169/7; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 292, MędJP-III 285 i MędJL 242; ros.: *комплект* [TSRJa];
- kostjum** ‘garnitur’: *Salon [...] męskich i damskich kostjumów, płaszczy i ubrań* – 31/100/2; SW notuje bez kwalif.; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 296–297, MędJP-III 297 i MędJL 243, z dzisiejszej Wileńszczyzny – DwiJB 101; ros.: *костюм* [SRJaO];
- krasawica** ‘piękna kobieta’: [...] *jeżdż do mnie w gościnę [...] zobaczysz nasze krasawice, zabawimy się* – 31/130/4; w SWil ze wskazaniem na ros. genezę, w SW bez kwalif. (cyt. z Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego), w SJPD – reg. albo poet.; ros.: *красавица* [WSRP];
- kulomiot** ‘karabin maszynowy’: [...] *znaleziono kulomiot, 15 karabinów i zapas amunicji* – 27/80/1; *Część bandytów, przy pomocy 3-ch kulomiotów osaczyła budynek posterunku policyjnego* [...] – 28/290/4; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w Czar 16 (z ostrzeżeniem); jest też zapis z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 295] i z okresu tużporozbiorowego [KraN 21]; w SJPD z kwalif. *rzad.* i wskazaniem na ros. genezę; rusycyzm: *пулемёт* [TSRJa];
- lejtenant** ‘lejtant, porucznik’: [...] *projekt pomnika opracowali: [...] inżynierowie wojskowi gen. lejtenant Bertchold, gen. major Parapkin* [...] – 26/240/4; równoległe poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w GraczN 37 (z międzywojennego Kowna); z powojennej prasy wileńskiej podaje MędPW 108, MędJP-II 307 i MędJP-III 331; w tej postaci fonetycznej – rusycyzm: *лейтенант*²¹ [SRJaO];
- liman** ‘jezioro u brzegu morza’: [...] *stary port [...] u szczytu mierzei, rozgraniczającej morze i liman zacichł i upadł. [...] liman czuć na parę kilometrów, a na plaży jego trudno [...] wytrzymać* – 29/240/2; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 162–163]; w SWil, SW i SJPD bez kwalif. (ze wskazaniem na obcą genezę); pierwsze poświadczenie z 1861 r. [ESJPBa]; pożyczka z osm. lub grec. przez medium ros. [SWOWN]; w KW rusycyzm: *лиман* [SRJa];
- machorka** ‘gorszy gatunek tytoniu’: *Współrozmawiający zamilkł, wyciągnął machorkę i skręcił grubego papierosa* – 29/260/3; *Zgiełk... Dym od machorki...* – 35/1/6; wcześniejsze poświadczenia pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 163]; rejestrują SW i SJPD ze wskazaniem na ros. genezę; pierwszy

²¹ W ros. pożyczka z łac.: *locum tenens* przez medium niem.: *Leutenant* [ESRJa] lub franc.: *lieutenant* [IES].

- zapis z 1902 r. [ESJPBa]; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 312 i Męd-III 348; ros.: *махорка*²² [SRJaO];
- manufakturny** ‘manufakturowy’: [...] *odbędzie się sprzedaż [...] majątku [...] składającego się z towarów manufakturnych* [...] – 29/1/6; zapis tylko w SWil (z odsyłaczem do *rękodzielny*); ros.: *мануфактурный* [TSRJa];
- maszyna** ‘samochód’: [...] *nie możemy ruszyć. Zostawiamy w tłumie gawiedzi maszyny* – 35/200/3; [...] *suniemy po nowej szosie i wreszcie maszyny wpadają między cztery rzędy* [...] *brzóz* – 39/200/5 i 31/70/3, 38/310/4, 39/10/7; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 315, MędJP-III 358 i MędJL 244, z mowy dzisiejszych mieszkańców Wilna – StaS 280, Bujwidz – DwijB 118; ros.: *машина* [TSRJa];
- Nadbałtyka** ‘kraje nadbałtyckie’: *Więści z Nadbałtyki* [tytuł] – 36/250/3; z powojennej prasy wileńskiej podają MędJP-II 325, MędJP-III 931, MędJL 245 i SorWitE 346 (‘kraje nad wschodnim wybrzeżem Bałtyku’); ros.: *Прибалтика*;
- nadział** ‘nadanie gruntu z parcelacji’: [...] *tempo wywłaszczenia i nadziału było dotąd zbyt szybkie wobec niskiego poziomu stanu gospodarczego na Litwie* [...] – 28/10/2; *Dla tubylca Polak-osadnik był to obcy przybysz [...], który pozbawił go spodziewanego nadziału ziemi* – 38/350/3; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 392²³ [zob. też SawP 73] i Łęt 140; są także zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 164]; rejestracja w SW z oceną gw., w SGP ‘udział, niwa, część gruntu’ *Ust. z Litwy*; w SJPD bez kwalif., ale ze wskazaniem na ros. genezę; zdaniem Zofii Kurzowej [KurzW 392] *nadział* „nie musi być rusycyzmem w znaczeniu ‘podział gruntów, obdzielenie ziemią [...]’”, w polszczyźnie bowiem występuje czasownik *nadzielać* (w zwrocie *nadzielać ziemię*); podobna wątpliwość w ESJPBa: „[...] późne *nadział* XIX-2 w. (jakoby za ros. *nadeł*; raczej pol. gw.)”; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędPW 113, MędJP-II 325 i MędJP-III 388; na Kresach północno-wschodnich raczej rusycyzm²⁴: *надел* [SRJaO];
- narzucić się** ‘rzucić się’: *Ponieważ [...] Bołotnikowie nie chcieli w tej kwestji zgodzić się z braćmi Bobrowiczami, ci narzucili się na Bołotników, pobili dotkliwie* [...] – 28/30/5; ros.: *наброситься* [SRJaO];
- naznaczenie** ‘mianowanie, wyznaczenie’: [...] *w razie naznaczenia przez władzę duchowną księdza [...] obowiązujemy się [...] opłacać księdzu rocznej pensji rs. sześćdziesiąt* [...] – 35/150/2; ros.: *назначеніе* [SRJaO]; zob. *naznaczyć*;
- naznaczony** ‘mianowany, wyznaczony’: *M. S. Zagr. otrzymało od rządu włoskiego agreement dla p. Romana Knolla, naznaczonego posłem polskim* [...] – 26/270/1; [...] *szef duszpasterstwa* [...] *został przeniesiony* [...], *a na jego miejsce został nazna-*

²² W słownikach ros. od lat 40. XIX w., ale w użyciu od XVIII w. Pochodzi od nazwy hol. miasta *Amersfoort*, w XVIII w. słynącego z wyrobów tytoniowych. W językach słowiańskich (i kilku innych, np. franc.) pożyczka z ros. [IES].

²³ Z XIX-wiecznego dialektu kulturalnego.

²⁴ Z. Sawaniewska-Mochowa nazywa *nadział* rusycyzmem północnokresowym [SawP 73].

- czony** ks. dziekan [...] – 28/10/4 i 25/100/3, 25/290/4, 27/50/3; ros.: *назначенный*; zob. naznaczyć;
- naznaczyć** ‘mianować, wyznaczyć’: *Wojewoda poleski [...] naznaczył tymczasowo na stanowisko prezydenta p. Stefana Jordana [...]* – 30/1/2; wcześniejsze poświadczenia czasownika *naznaczać* z Kresów północno-wschodnich w Czar 19 i Łęt 149–150; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 244] i z okresu tużporozbiorowego [KraN 68, ZawD 28]; w SW i SJPD bez kwalif. [ale w SO z ostrzeżeniem, w SPP z komentarzem: *lepiej wyznaczać*]; jako kalka semantyczna z ros. w ButN 19; rusycyzm: *назначить* [SRJaO]; por. naznaczenie, naznaczoney;
- ochrana/ochrona** ‘tajna policja polityczna (w Rosji carskiej)’: *Okropności rosyjskich więzień! [...] – Ochrona Polityczna! – 27/40/4 i 27/80/4, 27/90/4, 28/100/4, 35/180/4; Film wykonany na podstawie tajnych archiwów Ochrony carskiej – 28/280/4; wcześniejsze poświadczenia pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 165 i 232, SGW]; zapis w SJPD z kwalif. *hist.* i wskazaniem na ros. genezę; *ochranka* z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 338, *ochronka* z idiolektu Jana Ciechanowicza – MędJC 80; ros.: *охранка* [TSRJa];*
- ocieplić** ‘ocieplić się’: *Byle prędzej tylko ocieplala woda w morzu [...]* – 38/50/7; w SW bez kwalif.; ESJPBa notuje za A. M. Trotzem *ocieplały* (1764), imiesłów od *ocieplić* ‘stać się ciepłym, cieplejszym’; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 338; może pod wpływem ros.: *потеплеть* [SRJaO];
- odkrytka** ‘pocztówka, kartka pocztowa’: [...] *posyłam Ci odkrytkę z zawiadomieniem, że nazajutrz wyślę list* – 28/90/2; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w KurzW 470²⁵; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 132]; w SW z kwalif. *gw.* i ostrzeżeniem *unikać należy*; w SGP z lokalizacją *Ust. z Litwy*; w SO z ostrzeżeniem (jako rusycyzm), „ordynarnym rusycyzmem” nazywa też Kazimierz Nitsch [1921: 127]; w SJPD – *przest.* ze wskazaniem na ros. genezę; z mowy dzisiejszych mieszkańców Bujwidz podaje DwiJB 119; ros.: *открытка* [TSRJa];
- okraina** ‘pogranicze, kraniec’: *Biskup [...] dokonywa poświęcenia, w podniosłych słowach mówiąc o pochodzie Polski w te okrainy państwa* – 28/120/3; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 470²⁶; SW rejestruje z kwalif. *unikać należy* i wskazaniem na ros. genezę, SGP – z odsyłaczem do *ukraina* ‘odległe strony’; w SO z ostrzeżeniem; ros.: *окраина* [TSRJa];
- osobniak** ‘willa’: *Domy i wille (osobniaki) kupujemy za gotówkę* – 28/170/4; *Mamy wielki wybór domów murowanych [...] i osobniaki w różnych dzielnicach miasta [...]* – 30/150/4 i 36/260/10; ros.: *особняк* [TSRJa];
- pensjon** ‘zakład żeński, pensja’: *Jak tylko się przekona, natychmiast przestanie myśleć o gąsiecce [panience] z pensjonu* – 37/20/6; *Pierwszy to raz, jak pensjon*

²⁵ Z początków XX w. [zob. też Łęt 174–175].

²⁶ Z początków XX w. (zob. też w Łęt 181 opinię, że wyraz ten jest dość często spotykany na Litwie).

- pensjonem** *zdarzyły się w nim swaty* [...] – 37/30/5; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w SJAM, KurzW 403–404²⁷ [zob. też SawP 79]; jest też wcześniejszy zapis z Kresów południowo-wschodnich (z języka Kornela Ujejskiego [zob. Długosz-Kurczabowa 1993: 91]: *pension*²⁸); rejestruje SWil (w hasle *pensja*): ‘instytut, gdzie za roczną płacę dzieci edukują, wychowują (szczeg. dziewczęta)’; w SW z ostrzeżeniem, kwalif. *prow.* i odsyłaczem do *pensja*; w SJPD – *daw.* (cyt. z Adama Mickiewicza i Ignacego Chodźki); pożyczka z franc.: *pension* [SWOWN]; w KW raczej rusycyzm: *пансион* [TSIS];
- pianizm** ‘sztuka gry na fortepianie’: [...] *grali swój program* [...] z *zupętnem opanowaniem zasadniczych czynników pianizmu* – 36/120/6; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 106]; ros.: *пианизм* [TSRJ];
- pocztylion** ‘listonosz’: *Pomysł* [...] *listonosza ułatwił mu obsługę* [...] *rejonu, a publiczność upewnił o bytności pocztylionia* – 37/200/4; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w KurzW 407²⁹; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 106, SGW]; rejestracja w SWil: ‘roznoszący listy, pocztowe ogłoszenia, gazety z poczty’; w SW – *prow.*, ale w SO bez kwalif.; w SJPD – *przest.* (cyt. w znaczeniu ‘listonosz’ tylko z Elizy Orzeszkowej i Stefana Żeromskiego); notowane od 1846 r. [ESJPBa]; pożyczka z wł.: *postiglione* przez medium franc.: *postillon* [SWOWN]; z powojennej prasy wileńskiej poświadcza MędJP-II 360 i MędJP-III 509; w KW raczej rusycyzm: *почтальон*³⁰ [SRJaO];
- podniesienie** ‘rozwój, wzrost’: *Dział rolniczy zajął się* [...] *sprawą podniesienia hodowli zwierząt* – 25/140/1; *Należy* [...] *prowadzić akcję w kierunku podniesienia techniki uprawy lnu* – 28/270/3 i 25/150/3, 25/180/3, 25/250/3, 25/260/2, 26/90/4, 26/270/1, 26/290/3, 27/60/2, 36/70/2, 37/180/2, 38/1/2; poświadczenia równoległe z Kresów północno-wschodnich w JoR 52 i JoW 74; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 362 i MędJP-III 514; ros.: *подъём* (‘ożywienie, wzrost, rozwój’) [SRJaO];
- pograniczny** ‘związany z ochroną pogranicza, graniczny’: *Ogarnął mię strach* [...] *by teraz* [...] *nie zjawili się żołnierze pograniczni* – 38/150/5; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 364 i MędJP-III 521; w kontekście z KW raczej rusycyzm: *пограничный* [SRJaO];
- północo-zachód** ‘północny zachód’: [...] *idąc na zachód, północo-zachód, a potem na północny wschód, trafiliśmy* [...] *do Murmańska* – 38/120/6; wcześniejsze po-

²⁷ Z XIX-wiecznego dialektu kulturalnego.

²⁸ Kornel Ujejski wprowadził – jak pisze Krystyna Długosz-Kurczabowa – gwarę kresową, stylizując własne listy na wypowiedź swojego służącego [Długosz-Kurczabowa 1993: 91].

²⁹ Bez cytatu, za Łęt 204.

³⁰ Zdaniem Aleksandra Brücknera w ros. jest to pożyczka z pol.: „[*Poczta*] od nas na Ruś przeszła, jak tyle innych wyrazów kulturalnych [...], *poczta, pocztamt, pocztaljon*” [SEJP]. Jednak ros. *почтальон* jest wcześniejsze niż pol. *pocztylion*, zarejestrowano bowiem je już w 1705 r. i – według ESRJa – nie ma podstaw, by widzieć tu polskie pośrednictwo.

- świadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 284]; jako rusycyzm w PorJ VIII 60; SL nie notuje; rejestracja w SWil: *północzachód* ‘strona między północą i zachodem’, w SW ‘ts.’ bez kwalif. (i bez cyt.); w SJPD *północ-zachód* bez kwalif. (cyt. tylko z J. Meissnera); ros.: *северо-запад* [SRJaO];
- prosto** ‘po prostu’: „*Za panią dzieci **prosto** przepadają*” – *mówią z podziwem* – 36/10/7; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 295; SGW]; w SW z kwalif. gw. [SGP poświadcza z Przasnysza], w SJPD – *rzad.*, *rażące*; według ESJPBa: „W XVI–XIX też wtrętem-skrótem zamiast *prosto mówiąc* (jak dziś *po prostu*)”; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 374 i MędJP-III 557; w KW raczej rusycyzm: *npocmo* [WSRP];
- protojerej** ‘w Kościele prawosławnym przełożony kleru katedralnego lub proboszcz większej parafii’: *Drugie pieczęcie nałożył **protojerej** Znamińskiego soboru* [...] – 25/160/4; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 166]; ros.: *npomouepeŭ* [TSRJa];
- pud** ‘dawna rosyjska jednostka ciężaru równa 16,38 kg’: *Ceny na rynku wileńskim w dniu wczorajszym* [...], za **pud** ziemniaków 2 złote – 25/90/4 i 25/20/1, 25/240/4, 26/30/1, 26/180/4, 26/290/4, 27/10/1, 28/270/3, 30/50/2 (2 razy), 30/100/3, 31/40/3, 31/190/4, 36/320/7, 37/240/3 (2 razy), 38/330/3; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW³¹; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 138]; notują wszystkie polskie źródła normatywne: SL, SWil, SW, SJPD, wskazując na ros. pochodzenie; według ESJPBa: „jednostka wagi (= 40 funtów) używana w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV–XVIII’ (też w państwie moskiewskim, w Rosji carskiej, gdzie = 16,38 kg), w aktach wileńskich od 1390”; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędPW 125, MędJP-II 382, MędJP-III 591; rusycyzm³²: *nyd* [SRJaO];
- radjoprogram** ‘audycja radiowa’: *Wilno usłyszysz* [...] *pierwszy **radjoprogram** nadany na miejscu – w naszym mieście!* – 27/50/2; źródła nie notują; prawdopodobnie rusycyzm: *paduonepedača* [SRJaO];
- radjosprzęt** ‘sprzęt radiowy’: *Wielki wybór **radjosprzętu** i odbiorników* [...] *wielolampowych* – 28/1/6; notuje tylko SO (z ostrzeżeniem); prawdopodobnie rusycyzm: *paduoaannapamypa* [WSRP];
- radjoświecący** ‘fluorescencyjny’: 20 zł [...] *może zarobić każdy sprzedają **radjoświecących** obrazów* [...] – 27/140/4; źródła nie notują; prawdopodobnie rusycyzm: *paduocsewemoŭ* [SRJaO];
- rom** ‘rum’: *Tam tanio kup* [...] *likieri, koniaki, **romy*** – 30/300/4; notuje jedynie SJPD i opatruje kwalif. *daw.* (jednak cyt. tylko z A. Pietkiewicza, ur. w 1823 na Białorusi, i z Juliusza Słowackiego); raczej rusycyzm: *pom* [SRJaO];

³¹ Z dokumentów XVIII-wiecznych i SJAM.

³² W ros. pożyczka skandynawska [ESRJa]. Według IES w innych językach słowiańskich i niesłowiańskich rzecz. *pud* znany jest tylko jako zapożyczenie z rosyjskiego.

- rozterminować** ‘rozłożyć na raty’: *Tereny leśne [...] sprzedamy na bardzo dogodnych warunkach z rozterminowaniem zapłaty* – 28/1/6; źródła nie notują; może to być rusycyzm; por.: *пассрочумь* [SRJaO];
- samogonka** ‘wódka pędzona nielegalnie domowym sposobem’: [...] *wykryto potajemną gorzelnię [...] z przygotowanym zacierem na paręset litrów samogonki* – 27/60/3 i 26/120/4, 28/40/2, 30/170/3 (3 razy), 30/250/3 (2 razy); zapis tylko w SJPD (z odsyłaczem do *samogon*); z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJJP-III 644 (*samogoneczka*); ros.: *самогонка* [TSRJa]; por. *samogonka*;
- samowar** ‘metalowe naczynie do gotowania wody i parzenia herbaty’: [...] *nastawił samowar oraz przynosił obiady z [...] pensjonatu [...]* – 36/130/7 i 28/80/2, 38/210/3, 39/300/6; wcześniejsze poświadczenia pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 168³³]; w SWil, SW i SJPD ze wskazaniem na ros. *geneżę*; według SEJP „z Rusi, skąd i czaj, przy końcu 18. wieku”;³⁴ rusycyzm: *самовар*, którego obecność w cyt. z KW dowodzi upowszechnienia się tego ros. naczynia w polskich domach kresowych;
- solдат** ‘żołnierz’: *Podczas wojny Moskale w pałacu mieli szpital dla swych soldatów* [...] – 38/200/6; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 430–431³⁵; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 141, SGW]; SWil notuje jako *prow.*, SW – *gw.*, SJPD – *przest.*; w KW rusycyzm: *солдат* [SRJaO];
- sowiec** ‘radca’: *A czy to pan sowiec Ławrynowicz nie ostrzegal?* – 37/1/9; wcześniejsze poświadczenia z Kresów w KurzW 431³⁶ [zob. także SawP 94]; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 142–143, SGW³⁷]; w SL jako *nie używ.*, w SWil bez kwalif. (ze wskazaniem na ros. *geneżę*); SW nie rejestruje; w SJPD ‘urzędnik w carskiej Rosji’ z kwalif. *hist.*; ros.: *советник* [SRJaO];
- spotkać** ‘powitać’: [...] *pani Mila chciała spotkać Nowy Rok hucznie i wesoło* – 31/1/4 i 30/300/1, 31/300/1, 36/200/2; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 471³⁸, równoległe w SzWM 205, JoW 75; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 237, SGW] i z okresu tużporozbiorowego [KraN 137, ZawD 45]; w SW *spotkać (kogo czym)* ‘przyjąć, podjąć, powitać go czym’ jako *niepopr.*; w SO *spotykać* ‘iść na spotkanie osoby przyjeżdżającej’ z ostrzeżeniem (rusycyzm); z powojennej prasy wileńskiej podaje MędPW 131,

³³ W SGW w znaczeniu *przen.* ‘pomnik na Placu Zielonym, wystawiony przez władze carskie generałom polskim, których w dniu wybuchu Powstania Listopadowego zabito jako zdrajców narodu’. Też *samowarek* ‘parowóz warszawskich kolejek dojazdowych’.

³⁴ Aleksander Brückner dodaje wątpliwość: „pozornie słowiańskie; twierdzą jednak, że to tatar. *sanabar*, zniekształcone; czy nie odwrotnie?” [SEJP]. Jednak ESRJa obala opinie o etymologii ludowej (*samo + war*), dowodząc, że w tatar. i tur. *samabar, samavar, samaur, samuwar* to pożyczki z rosyjskiego.

³⁵ Z dokumentów XVII-wiecznych, z języka Adama Mickiewicza, z poradników językowych.

³⁶ Z dokumentów XVII-wiecznych, z XIX-wiecznej polszczyzny kulturalnej.

³⁷ SGW nie rejestruje wprawdzie hasła *sowiec*, ale ma *sowiec* ‘żona sowiec’.

³⁸ Za Lęt 269.

MędJP-II 408, MędJP-III 682 i MędJL 196–197³⁹, z idiolektu Jana Ciechanowicza – MędJC 87, z mowy Polaków mieszkających na dzisiejszej Białorusi – JoRC 32; ros.: *встретить* [SRJaO]; por. spotykać;

spotykać ‘witać’: *Z tym samym zapalem i [...] wesolością spotyka ludność paryska Nowy Rok* – 30/1/2 i 30/300/4, 31/300/2; ros.: *встречать* [SRJaO]; zob. spotkać;

stanica ‘osada kozacka’: *Niektóre stanice kozackie zostały całkowicie zasypane śniegiem* – 31/30/4; SL nie notuje; w SWil ‘kolonia, osada kozacka’, w SW ‘ts.’ ze wskazaniem na genezę ukr. lub ros., w SJPD – na ros.; rusycyzm: *станіца* [TSRJa];

Sybir ‘Syberia’: *Ta wiara, którą Piłsudski przekuł w sobie w nieugiętą wolę zaprowadziła go [...] na Sybir* – 25/70/2; [...] *za to był bezapelacyjnie stryżek. A tu – łaskawie – Sybir* – 30/280/2 (4 razy) i 30/220/2, 36/120/10, 36/130/8, 37/320/3; wcześniejsze poświadczenia pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW]; w SO mamy *Syberia* i – w stylu uroczystym – *Sybir*; ros.: *Сибирь* [WSRP];

sybirski ‘syberyjski’: *W czasie demonstrowania filmu – śpiew sybirskiej pieśni katorgi i romansy cygańskie* – 28/190/4; wcześniejsze poświadczenia pochodzą z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 143]; zapis w SWil i SW; w SJPD z odsyłaczem do *syberyjski* i wskazaniem na ros. genezę; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-III 712; ros.: *сибирский* [WSRP];

szpały ‘podkłady pod szyny na torze kolejowym’: *Wędruję przed siebie licząc szpały podkładów* – 35/140/3; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 472⁴⁰ [zob. też SawP 97], równoległe tamże; rejestracja w SW z kwalif. gw.⁴¹; ros.: *шпала, шпалы* [TSRJa];

szpion ‘szpieg’: *Słowa przegadać nie można, bo szpionów dużo i nie wiesz kto* – 30/50/2; wcześniejsze poświadczenie pochodzi z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW: ‘szpieg <używane tylko przez robotników>’ z kwalif. gw. part.]; zapis jedynie w SW – *mało używ.*; ros.: *шпион* [SRJaO];

tarakan ‘karaluch’: [...] *nauczyciel [...] zmuszony zamieszkać chwilowo w chacie wiejskiej jest [...] ogryzany przez karaluchy (tarakany) [...]* – 36/250/3; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 440⁴² [zob. też SawP 133], równoległe tamże oraz w JoW 69 i RiegSW 65; SL nie rejestruje; w SWil z kwalif. *posp.*, w SW bez cyt. jako gw. [SGP notuje za Słowniczkiem gwary Polaków litewskich], w SIJP z odsyłaczem do *karaluch*, w SO z ostrzeżeniem (*prow. lit.*), w SJPD – *reg.* (wczesny, XVIII-wieczny cyt. ze Stanisława Trembeckiego, cyt.

³⁹ O funkcjonowaniu *spotkać* // *spotykać* współcześnie na Kresach północno-wschodnich informuje też ButN 24.

⁴⁰ Za Łęt 286.

⁴¹ W hasło *szpalek* ‘pieniek’(?) w SGP mamy uwagę: „Por. ros. szpały = podkłady na torze kolejowym”.

⁴² Z XIX-wiecznego dialektu kulturalnego.

XIX-wieczne z pisarzy związanych z Rosją lub Ukrainą); w SEJP z uwagą: „z ruskiego”; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJL 288, z mowy dzisiejszych mieszkańców Bujwidz – DwijB 122; rusycyzm⁴³: *таракан* [TSRJa];

torgpredstwo ‘przedstawicielstwo handlowe’: **Torgpredstwo** *sowieckie przygotowuje pierwszą tranzakcję po kilkuletniej przerwie* [...] – 39/20/2; równoległe poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w GraczN 38 (z międzywojennej prasy kowieńskiej: *torgpred* ‘przedstawiciel handlowy’); ros.: *торгпредство* (skrót od *торговое представительство*) [SRJaO];

trebnik ‘brewiarz, mszał (w Kościele prawosławnym)’: [...] *ks. biskup* [...] *w pracy swej „O trebniku”* [...] *zbagatelizował znaczenie czynnych protestów ludności świeckiej* [...] – 35/80/9; w SL ‘agenda cerkiewna ruska’ z kwalif. *dziś nie używ.*; w SWil i SW ze wskazaniem na wschodniosł. genezę; rusycyzm⁴⁴: *требник* [SRJaO];

tuziemiec ‘tubylec’: [...] *rybacy tuziemcy wylowili niezwykley okaz ryby* [...] – 37/1/2; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w BiafS 58 (z XIX-wiecznej prasy wileńskiej), równoległe w GraczN 36; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 171]; w SWil z ostrzeżeniem *unikać należy*, w SW podobnie (bez cyt.), ale w SJPD – *przest.* (jedeny cyt. z Ewy Szelburg-Zarembiny); z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-III 781 i MęđJL 288; raczej rusycyzm: *муземец* [TSRJa];

tylko ‘dopiero’: [...] *to łatwe nie było. Tylko na trzeci miesiąc uporała się z nauką* – 38/50/4; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w Czark 34; z powojennej prasy wileńskiej podają MęđJP-II 439, MęđJP-III 784, SorWitE 347, z mowy Polaków mieszkających dziś na Białorusi – JoRC 32; ros.: *только* [SRJaO];

układka ‘ułożenie, układanie’: [...] *są na składzie deski podłogowe* [...]. *Miara dokładna, układka ściśła* – 31/20/4; ros.: *укладка* [SRJaO];

uradnik/urządnik ‘urzędnik, naczelnik’: [...] *babcia* [...] *wsunęła srebrną rublówkę w rękę uradnika* – 36/160/3; [...] **urządnik** *odjechał odprowadzany* [...] *przez rozłożzonego* [...] *Żuka* – 36/160/3; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 445⁴⁵ [zob. też SawP 101], równoległe w JoW 75 (*urządnik*), GraczN 38 (*uradnik, urjadnik* – z międzywojennej prasy kowieńskiej); są także zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 148]; w SWil ‘urzędnik’ z kwalif. *prow., nieuż.*, w SW ‘starszy strażnik ziemski nad pewnym okręgiem w Rosji; podoficer u Kozaków’ jako *mało używ.* (cyt. poświadczająca inne znaczenie: „Nazwa U., czyli urzędnik, była już powszechna”), w SGP ‘policjant

⁴³ W ros. notowane od XVI w. [IES]. Etymologia niejasna, prawdopodobnie jest to pożyczka z tatar.-tur. [ESRJa, IES].

⁴⁴ Pochodzi od *треба*, cerk.słow. nazwy mszy odprawianej na życzenie wiernych [ESRJa]. Por. też uwagę w SEJP: „[...] jest jeszcze i trzecie *trzeba*, ‘ofiara pogańska’; [...] cerk. starorus. *treba, trebiszte*, ‘ołtarz’, *triebnik* ‘księga rytuałowa’ [...]”.

⁴⁵ Z XIX-wiecznego dialektu kulturalnego.

wiejski’ (cyt. z Elizy Orzeszkowej) [zob. też KonP 132]; ros.: *урядник* [TSRJa]; por. uriadnik;

wiorsta ‘dawna rosyjska miara długości równa 1,06 km’: [...] *do najbliższego miasta było 40–50 wiorst* – 30/60/4 (2 razy) i 26/30/1, 27/20/2, 31/190/4 (2 razy); równoległe poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w RiegSW 66; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [KarR 148, SGW]; SL nie notuje; rejestracja w SWil; w SW i SJPD ze wskazaniem na ros. genezę; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-III 825; ros.: *верста* [SWOWN⁴⁶];

wojłok ‘filc’: *Kit do okien i wojłok do obijania drzwi* [...] – 26/240/4; **Wojłok do drzwi** [...] *poleca wyłącznie po cenach fabrycznych J. Wildsztejn* [...] – 28/200/5 i 26/230/4; poświadczenie równoległe mamy w JoR 50, wcześniejszy zapis z Kresów południowo-wschodnich w HraE 43 (poł. XVI w.); rejestracja w SL: ‘pokład, potnik, pilśń pod siodło’; w SWil ‘pilśń, twarda wełna [...]’, w SW ‘ts.’ i ‘filc gruby, ordynaryjny’, w SJPD ‘rodzaj grubego sukna [...] używanego na koce, chodniki [...]’; według SEJP „przez rus. *wojłok* ‘pilśń’, z tatar. *ojlik* ‘to, czym się nakrywa’; w RytW 38 wśród wschodniosłowianizmów w polszczyźnie XVII-wiecznej ze wskazaniem na głównie ukr. pośrednictwo w przejęciu leksemu z tatar.; jednak ESRJa nie podaje tożsamego ukr. odpowiednika, o jego braku informuje też HraE 43; w ukr. mamy *новствъ*, w białorus. – *лямец* [IES]; według IES w pol. pożyczka z ros., podobnie w SWOR i SWOWN; rusycyzm⁴⁷: *войлок* [SRJaO];

wołość ‘gmina’: *Nauczycielka rozbeczała się i pobiegła do „wikaa” tj. wykonawczego komitetu wołości (gminy) na skargę* – 28/40/2; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 449⁴⁸; w SL *wołość* jako *nie używ.*, z odsyłaczem do *włość* ‘klucz wsi, wsie rozciągle z sobą się stykające jednego pana’; *wołość* w SWil z kwalif. *przest.* i odsyłaczem do *włość* (tam uwaga: „niek. bierze się w znacz. obszerniejszem zam. *provincja*”); w SW *wołość* z kwalif. *stpol.* i *gw.*, *włość* zaś m.in. ‘posiadłość’, ‘klucz wsi’, ‘poła’, ‘provincja’; SJPD nie notuje; wcześniej pożyczka wschodniosłow., w KW rusycyzm: *волость*⁴⁹ [SRJaO];

won ‘precz’: *Publiczność [...] zaczęła na arenę rzucać ziemniaki [...] z okrzykiem: „won Moskala, psia krew, won policję!”* – 36/130/5; równoległe poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w RiegSW 74; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [SzczerW 145, SGW, KarR 171]; w SL z odsyłaczem do *wen*, *wan* (oba *nieużyw.*: ‘wędruj!’), z *won* 6 cyt., wszystkie z warszawskiego „Teatru Polskiego”

⁴⁶ W Rosji miara ta obowiązywała do wprowadzenia systemu metrycznego, czyli do 14 IX 1918 r. [IES].

⁴⁷ W ros. wyraz pojawił się w XVI w. (najstarszy zapis z 1551 r.), początkowo (XVI–XVII w.) jako nazwa potnika pod siodło. Jest pożyczką z tur. lub innych języków Bliskiego Wschodu [IES].

⁴⁸ Za *Podręcznikiem...* Jana Karłowicza [por. SawP 135–136].

⁴⁹ Znaczenie ‘jednostka administracyjna’ w ros. późne, pojawiło się na początku lat 60. XIX w. [IES].

- (XVIII w.); w SWil i SW bez kwalif. (w SW cyt. za SL); SGP podaje z Lidy, Kujaw i Lubelskiego; w SJPD – *posp.* (cyt. z Bolesława Prusa, Jarosława Iwaszkiewicza i Wojciecha Żukrowskiego); SEJP w haśle *wen!* ‘fora!, precz!’ dodaje: „ruskie *won*”; rusycyzm: *вон* [SRJaO];
- wsiedlić** ‘wprowadzić, zakwaterować’: [...] *został z rodziną wysiedlony przez nasze władze [...], a o godz. 19-tej wsiedlony z powrotem [...]* – 27/130/3; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 456 i MędJP-III 836, z idiolektu Jana Ciechanowicza – MędJC 94; ros.: *вселить* [SRJaO];
- wypaść** ‘spaść (o deszczu, śniegu)’: *W Górnej Słowenji zaczęły się mrozy. W niektórych okolicach wypadł śnieg* – 28/220/1 i 28/240/3; w SW bez kwalif. (ale cyt. z 1597 r.), w SJPD – *daw.* (cyt. z 1779 r.); z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 461, MędJP-III 857 i MędJL 256; ros.: *выпал снег, дождь* [SRJaO];
- wypisać** ‘zamówić (listownie)’: [...] *kupił sobie [...] kostium narciarski w najdroższym sklepie. Rękawiczki narciarskie wypisał sobie aż z Warszawy* – 39/36/4; wcześniejsze poświadczenia z Kresów północno-wschodnich w KurzW 472⁵⁰ [zob. też SawP 241], BieR 352, Czark 38, równoległe – w SzWM 461; są też zapisy z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW, KarR 241]⁵¹ i z okresu tużporozbiorowego [KraN 80]; w SW z kwalif. *niepopr.* (oba cyt. z Elizy Orzeszkowej), w SO z ostrzeżeniem (rusycyzm); z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 461 i MędJP-III 857; ros.: *выписать* [SRJaO];
- wyřczyć** ‘otrzymać, zarobić’: [...] *sprzedał wszystkie swoje książki [...] i za wyřczone pieniądze kupił buty [...]* – 36/1/5; *wyřczyć* ‘otrzymać’ w SW (gw., unikać naleŹy); SGP podaje *Ust. z Litwy*: ‘otrzymać np. pieniądze, dochody, z rosyjskiego’; z ostrzeżeniem w SO; ros.: *вырyчить* [SRJaO];
- wysiedlić** ‘wyeksmitować’: [...] *został z rodziną wysiedlony przez nasze władze [...]* – 27/130/3; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-III 862 i MędJL 256; ros.: *выселить* [SRJaO];
- wywodzić** ‘tu: kaligrafować’: [...] *co dzień uczyła się czytać. Cierpliwie sylabizowała, wywodziła litery, składała zdania* – 38/50/4; z powojennej prasy wileńskiej podaje MędJP-II 464; ros.: *выводить* [SRJaO];
- zabarabanić** ‘zacząć bębnić, zastukać’: [...] *trzeba mocniej zabarabanić (stuka nogą do drzwi)* – 36/340/3; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w SawP 110 (*barabanić*); jest też zapis z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW: *barabanić* ‘walić w pulpit’ z kwalif. gw. szk.]; *zabarabanić* źródła nie rejestrują; *barabanić* w SW jako gw., w SGP – *Ust. z Litwy* i z Kujaw; SEJP poświadcza tylko *baraban* („ruskie”); z mowy mieszkańców Sokółki podaje NowR 21 (*barabanić* ‘stukać, hałasować’); rusycyzm⁵²: *забарабанить* [TSRJ];

⁵⁰ Z dialektu kulturalnego XIX i początków XX stulecia.

⁵¹ Zob. też Karaś 1992: 118.

⁵² Ros. rzeczownik *барабан*, notowany od poł. XVII w., wywodzi się prawdopodobnie z tur. *bala-ban*. Czasownik *барабанить* pojawił się później, słowniki rejestrują go od 1704 r. [IES].

zachałuście ‘zapadły kąt, dziura’: [...] czyni ich miasteczko „dziurą”, „światem zabitym deskami” i „**zachałuściem**” – 36/200/4; ros.: *захолустье* [TSRJ];

żulik ‘łobuz, chuligan, złodziejaszek’: [...] zaczęli mi wymyślać słowami: *złodziej, łapownik, żulik itp.* [...] – 27/90/3 i 31/180/2 (3 razy), 36/260/8 (2 razy), 38/340/4, 39/230/3; wcześniejsze poświadczenie z Kresów północno-wschodnich w KurzW 473⁵³, równoległe tamże i w SzWM 84; jest też zapis z polszczyzny pod zaborem ros. [SGW]; SW i SIJP nie notują, w SO ‘oszust’ z ostrzeżeniem (rusycyzm); w SJPD z kwalif. *posp.* i wskazaniem na ros. genezę [potwierdza SWOWN]; z powojennej prasy wileńskiej podaje MęđJP-II 481 i MęđJP-III 925; rusycyzm⁵⁴: *жулик* [TSRJ].

PODSUMOWANIE

Wśród osobliwości leksykalnych wyekscerpowanych z „Kuriera Wileńskiego” z lat 1925–1939 stosunkowo licznie występują pożyczki z języka rosyjskiego. Łącznie wynotowano ich 220, czyli około 30% wszystkich jednostek słownikowych. Z uwagi na brak miejsca w artykule zamieszczono tylko część zgromadzonego materiału (100 leksemów). Nie uwzględniono m.in. rusycyzmów podawanych w cudzysłowie, analizmów słownikowych i frazeologizmów. Pominięto też sowietyzmy, czyli te jednostki leksykalne, które powołane zostały do obsługi nowej dla Polaków radzieckiej rzeczywistości.

Dostrzeżone w KW rusycyzmy reprezentują słownictwo z rozmaitych dziedzin. Można w nim wyróżnić leksykę religijną (np.: *archimandryta, ikona, protojerej, trebnik*), administracyjną (np.: *gubernja, isprawnik, uriadnik, sowietnik*), polityczną (np.: *eser, ochrana*), związaną z życiem w państwie rosyjskim. Są to najczęściej zapożyczenia właściwe.

Należy podkreślić, że zaobserwowano stosunkowo silną więź języka redaktorów „Kuriera Wileńskiego” z polszczyzną, jaką posługiwano się pod zaborem rosyjskim. Wynotowano 36 wspólnych jednostek (m.in.: *kulomiot, machorka, naznaczyć, odkrytka, pianizm*). W wyekscerpowanym materiale językowym znalazło się 11 wyrazów funkcjonujących na Kresach północno-wschodnich w dwudziestolecu międzywojennym: *bojar, lejtenant, podniesienie, spotkać, tarakan, tuziemiec, uradnik, uriadnik, wojtok, wypisać, żulik*), 31 rusycyzmów (m.in.: *czeburek, groza, komplet, tylko, żulik*) zarejestrowano w powojennej polszczyźnie wileńskiej. Świadczy to o ich silnym zakorzenieniu w badanej odmianie języka polskiego.

⁵³ Z dialektu kulturalnego początków XX w. [za Łęt 377].

⁵⁴ W ros. znane od połowy XIX w. Pochodzi z żargonu ochweśnickiego (pierwotnie *жулик* ‘nóż’ – IES).

W latach 20. redaktorzy „Kuriera Wileńskiego” kilkadziesiąt zapożyczeń rosyjskich wprowadzili w cudzysłowie, sygnalizując, że ich swoistość jest im znana. W latach 30. pojawiło się w KW znacznie więcej takich jednostek. Częściej więc redaktorzy dystansowali się od leksyki regionalnej, co może świadczyć o wzroście ich świadomości językowej wskutek kontaktów z polszczyzną z centrum, a także lokalnej troski o czystość i poprawność językową.

Można zatem stwierdzić, że język redaktorów badanej gazety, choć bardzo wolno, oczyszczał się jednak wraz z upływem czasu z naleciałości regionalnych (w tym także rusycyzmów).

SKRÓTY SŁOWNIKÓW

- ESJPBa – Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1 (A–K), t. 2 (L–P), Warszawa 2000.
- ESRJa – Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–4, изд. 2, Москва 1986–1987.
- ESRJaSz – Шанский Н. М., Боброва Т. А., *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–2, Москва 1994.
- ESWO – Trzaska, Evert i Michalski, *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1939.
- IES – Черных Р. Я., *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, т. 1–2, Москва 2001.
- MASWO – Michała Arcta *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1939.
- NSiZ-2 – Котелова Н. З. (ред.), *Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-тых годов*, Москва 1984.
- PSWP – Zgółkowska H. (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań 1994–2005.
- SEJP – Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1993.
- SEJPSI – Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków 1952–1982.
- SGP – Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków 1900–1911.
- SGP PAN – Karaś M. (red.), [od z. 4], Reichan J., Urbańczyk S. (red.), [od z. 16], Okoniowa J., Reichan J. (red.), *Słownik gwar polskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977–.
- SGW – Wieczorkiewicz B., *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa 1966.
- SIJP – Michała Arcta *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1929.
- SJAM – Górski K., Hrabec S., *Słownik języka Adama Mickiewicza*, t. 1–11, Wrocław 1962–1983.
- SJPD – Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1–10, Warszawa 1958–1968.
- SL – Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814.
- SO – Szober S., *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Warszawa 1937.
- SPP – Doroszewski W., Kurkowska H. (red.), *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1995.

- SRJa – *Словарь русского языка АН СССР*, т. 1–4, Москва 1981–1984.
 SRJaO – Ожегов С. И., *Словарь русского языка*, Москва 1990.
 SW – Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W., *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
 SWil – Zdanowicz A. et al., *Słownik języka polskiego*, Wilno 1861.
 SWOR – Rysiewicz Z. (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1959.
 SWOWN – Sobol E. (red.), *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, Warszawa 1995.
 TSIS – Крысин Л. П., *Толковый словарь иноязычных слов*, Москва 1998.
 TSRJa – Ушаков Д. Н. (red.), *Толковый словарь русского языка*, т. 1–4, Москва 1935–1940.
 WSRP – Mirowicz A., Dulewiczowa I., Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I., *Wielki słownik rosyjsko-polski*, t. 1–2, Warszawa 2001.

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- BiałS – Białoskórska M., 1992, *Słownictwo prasy polskiej połowy XIX wieku. Zjawiska progresywne i recesywne*, Szczecin.
 BieR – Bielecka J., 1979, *Rosyjskie zapożyczenia semantyczne w pismach Elizy Orzeszkowej*, „Slavia Orientalis”, s. 351–354.
 ButN – Buttler D., 1973, *Nowsze zapożyczenia rosyjskie w języku polskim*, „Zeszyty Naukowo-Dydaktyczne Filii UW w Białymstoku. Humanistyka”, VI, Białystok, t. 2, s. 5–36.
 Czar – Czarkowski L., 1996, *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*, wyd. 2 uzup., Wilno.
 Czark – Czarkowski L., 1909, *Słowniczek najpospolitszych rusycyzmów*, Wilno.
 DorJJ – Doroszewski W., 1949, *Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego). Studium z dziejów języka polskiego XIX wieku*, Warszawa.
 DwijB – Dwilewicz B., 1997, *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
 GraczN – Graczykowska T., 1998, *Nazwy zawodów i funkcji w kowieńskim tygodniku „Chata Rodzinna”*, „Poradnik Językowy”, nr 7, s. 34–42.
 HraE – Hrabec S., 1949, *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.*, Toruń.
 JoR – Joachimiak J., 1996, *Regionalizmy północnokresowe w utworach Władysława Abramowicza (Przyczynek do badań nad kulturalną polszczyzną wileńską w dwudziestoleciu międzywojennym)*, „Poradnik Językowy”, nr 10, s. 40–56.
 JoRC – Joachimiak J., 1999, *Regionalne cechy północnokresowe we współczesnej polszczyźnie mieszkańców Białorusi*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy”. Studia Filologiczne 45, Filologia Rosyjska 19, Bydgoszcz, s. 21–36.
 JoW – Joachimiak J., 1997, *Wileńskie słownictwo regionalne w dwudziestoleciu międzywojennym (na materiale prasy z lat 1920–1927)*, [w:] E. Fryska, J. Mędelska (red.), *Kilka rozpraw filologicznych*, Bydgoszcz, s. 65–82.
 KarR – Karaś H., 1996, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa.

- KonP – Koniusz E., 1996, *Polszczyzna wileńska w słowniku gwar polskich Jana Karłowicza*, [w:] E. Feliksiak, B. Nowowiejski (red.), *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach*, t. 3, *Polszczyzna kresowa*, Białystok, s. 125–141.
- KraN – Krasnowolski A., 1920, *Najpospolitsze błędy językowe zdarzające się w mowie i piśmie polskim*, wyd. 4, Warszawa.
- KurzPL – Kurzowa Z., 1995, *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, wyd. 2 rozsz., Warszawa–Kraków.
- KurzW – Kurzowa Z., 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa.
- Łęt – Łętowski A., 1915, *Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*, Wilno.
- MędJC – Mędelska J., 1996, *Język Jana Ciechanowicza. Przyczynek do dziejów polszczyzny na radzieckiej Litwie*, Bydgoszcz.
- MędJL – Mędelska J., 1993, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Bydgoszcz.
- MędJP-II – Mędelska J., 2000, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. 2, *Lata 1945–1959*, Bydgoszcz.
- MędJP-III – Mędelska J., 2001, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. 3, *Lata 1960–1979*, cz. 1, *Fonetyka, słowotwórstwo, fleksja, składnia*, Bydgoszcz.
- MędPW – Mędelska J., 1999, *Język „Prawdy Wileńskiej”. Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny*, Bydgoszcz.
- NowR – Nowowiejski B., 1991, *Regionalizmy kresowe (północno-wschodnie) w mowie mieszkańców Sokółki*, [w:] K. Handke (red.), *Regionalizmy w języku familijnym (zbiór studiów)*, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 13–22.
- PihS – Pihan A., 1991, *Studia o języku J. I. Kraszewskiego*, Poznań.
- PorJ – „Poradnik Językowy”, Warszawa.
- RiegSW – Rieger J., 1999, *Słownictwa „wileńskiego” ze zbioru Leonarda Jaszczanina ciąg dalszy*, [w:] J. Rieger (red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, *Studia i materiały*, Warszawa, s. 57–76.
- RytW – Rytter G., 1992, *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku*, Łódź.
- SawP – Sawaniewska-Mochowa Z., 1990, *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej. Słownictwo*, Warszawa.
- SokG – Sokółka U., 1996, *Głos w sprawie XVII-wiecznej polszczyzny północnokresowej*, [w:] E. Feliksiak, B. Nowowiejski (red.), *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach*, t. 3, *Polszczyzna kresowa*, Białystok, s. 93–124.
- SorWitE – Sordyl J., Witkowski W., 1993, *Elementy obcojęzyczne w polszczyźnie „Czerwonego Sztandaru” i „Kuriera Wileńskiego” (1989–1990)*, „Slavia Orientalis” XLII, s. 346–349.
- StaS – Stankiewicz K., 1998, *Słownictwo interferencyjne a problem wielojęzyczności na Wileńszczyźnie*, [w:] S. Dubisz (red.), *Słowa w różnych kontekstach*, Warszawa, s. 271–284.
- SzczerW – Szczerbowicz-Wieczór L., 1881, *O skażeniu obecnym języka polskiego w prasie*, Płock.

- SzwM – Szwed J., 1931, *Mów poprawnie! Słownik błędów językowych*, Wilno.
 TrJS-II – Trypućko J., 1957, *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Przyczynek do dziejów polskiego języka literackiego w wieku XIX*, t. 2, Uppsala.
 TurPJ – Turska H., 1955, *Prowincjonalizmy językowe w „Panu Tadeuszu”*, Warszawa.
 ZawD – Zawiliński R., 1992, *Dykcjonarz polski*, Kraków.

LITERATURA

- Długosz-Kurczabowa K., 1993, *Uwagi o języku listów Kornela Ujejskiego. Słownictwo*, [w:] W. Kupiszewski (red.), *Studia nad słownictwem XIX i XX wieku*, t. 2, Warszawa, s. 82–125.
- Handke K., 1992, *Świadomość i kompetencje językowe jednostki na pograniczu kultur*, [w:] E. Feliksiak (red.), *Wilno–Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Białystok 21–24 IX 1989 w czterech tomach*, t. 4, Białystok, s. 193–230.
- Joachimiak J., 1999, *Osobliwości słownikowe w „Kurierze Wileńskim” z 1924 roku*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 24, s. 127–142.
- Joachimiak J., 2004, *Sowietyzmy w polszczyźnie „Kuriera Wileńskiego” (1924–1939)*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 28, s. 53–61.
- Joachimiak J., 2005, *Wyrazy efemeryczne i marginalne w „Kurierze Wileńskim” (1924–1939)*, „Linguistica Bidgostiana” II, s. 117–127.
- Karaś H., 1992, *Kalki semantyczne z języka rosyjskiego w polszczyźnie II połowy XIX i początków XX w. w świetle ówczesnych źródeł poprawnościowych*, [w:] W. Kupiszewski (red.), *Studia nad słownictwem XIX wieku*, t. 1, Warszawa, s. 105–137.
- Kijuć W., 1992, *Rzeczywistość i mity polsko-litewskie*, „Zeszyty Historyczne”, z. 101, Paryż, s. 83–89.
- Kosman M., 1992, *Orzeł i Pogoń. Z dziejów polsko-litewskich XIV–XX wieku*, Warszawa.
- Kosman M., 1992a, *Wilno dawne i współczesne. Główne kierunki rozwoju XIV–XX w.*, [w:] E. Feliksiak (red.), *Wilno–Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Białystok 21–24 IX 1989*, t. 1, Białystok, s. 35–58.
- Kosman M., 1993, *Wilno dawniej i dziś*, Toruń.
- Kurzowa Z., 1985, *O polskich dialektach kresowych*, „Język Polski” LXXV, s. 99–108.
- Małachowicz E., 1996, *Wilno. Dzieje. Architektura. Cmentarze*, Wrocław.
- Masojc I., 1996, *Czynniki kształtujące świadomość językową Polaków na Litwie po drugiej wojnie światowej*, [w:] J. Rieger (red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 1, *Studia i materiały*, Warszawa, s. 25–45.
- Mędelska J., 1999, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. 1, *Wileńska prasa i jej twórcy na tle nowej sytuacji polityczno-społecznej*, Bydgoszcz.
- Miodek J., 1976, *Syntetyczne konstrukcje leksykalne w języku polskim*, Wrocław.
- Murawio M. (Wieszatiel), 1990, *Wspomnienia*, oprac. Z. Podgórzec i P. Wieczorkiewicz, Warszawa.
- Nitsch K., 1921, *Warszawszczyzna*, „Język Polski” VI, s. 126–128.

- Odezwa Związków kulturalno-artystycznych do ludności wileńskiej*, 1927, „Źródła Mocy”, z. 2, s. 91–92.
- Walczak B., 1990, *O języku „Krzyżaków” Henryka Sienkiewicza*, [w:] L. Ludorowski (red.), *Polska powieść historyczna XX wieku*, Lublin, s. 87–104.
- Wawrzyńczyk J., 2000, *Słownik bibliograficzny języka polskiego Wersja przedelektroniczna*, t. 1, A–Ć, Warszawa.

RUSSICISMS IN „KURIER WILEŃSKI” (1925–1939)

SUMMARY

The article occurs to be the analysis of Russicisms excerpted from “Kurier Wileński”, a common known newspaper addressed to a wide group of Polish people residing in Vilnius. The daily newspaper was one of the longest revealing Polish papers at the Vilnius Region. It was also edited during the whole two decades of interwar.

The gathered lexical phenomenon of the years 1925–1939 became confronted with the Polish and Russian resources of definition and translation dictionaries. As the comparative source one used also the etymological dictionaries and language guides.

The author has noted 100 borrowings from Russian language. There were 36 lexemes in ethnic Polish language of the annexed territory period, 11 units (*bojar*, *lejtendant*, *podniesienie*, *spotkać*, *tarakan*, *tuziemiec*, *uradnik*, *urządnik*, *wojłok*, *wypisać*, *żulik*) functioned in Polish used in the Northern Borderland in twenty-year interwar period, 31 words were registered in the afterwar Vilnian Polish language.

In the 20s the editors of the examined paper introduced in inverted commas several Russicisms, indicating that they know their peculiarity. In the 30s in “Kurier Wileński” one found many more such units. The editors more and more often distanced themselves from the regional lexis, which may indicate the growth of their language consciousness resulting from the contacts with the Polish language with the centre, as well as, the local care of language clarity and correctness.

One may deduct that, as the years went by, the language of “Kurier Wileński” editors was becoming, though very slowly, purified of regional borrowings.

РУССКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ
В ГАЗЕТЕ „KURIER WILEŃSKI” (1925–1939)

РЕЗЮМЕ

В статье проведен анализ заимствований из русского языка, появившихся в газете „Kurier Wileński”, предназначенной широкому кругу читателей – поляков, проживающих в Вильнюсе. Эта газета отличалась самым длительным существованием среди других изданий прессы. Она издавалась почти весь двадцатилетний междувоенный период.

Собранный лексический материал (1925–1939 годов) сопоставлен с польскими и русскими описательными словарями. Для сравнения использовались также этнологические словари и языковедческие справочники.

Автор статьи выделил 100 заимствований из русского языка. Из них 36 лексем употреблялось в польском языке периода раздела на территории этнической Польши. 11 единиц (*bojar, lejtnant, podniesienie, spotkać, tarakan, tuziemiec, uradnik, wojłok, wypisać, żulik*) употреблялось в междувоенное двадцатилетие на северо-востоке страны (виленщина), 31 слов отмечено в послевоенном виленском польском языке.

В тридцатые годы редакторы исследованной газеты несколько десятков русских заимствований записали в кавычках, чем подчеркивали, что они осознают характер данных слов. В сороковые годы в газете появилось еще больше таких единиц, а это обозначает, что редакторы избегали употребления диалектной лексики, что, в свою очередь свидетельствует о повышении их языкового сознания, благодаря контактам с языком центра страны, а также о заботе о безупречности языка.

Можно утверждать, что язык редакторов газеты „Kurier Wileński” медленно, но и постепенно очищался от местных нелитературных единиц.

Słowa kluczowe: Wilno, „Kurier Wileński”, słownictwo, dwudziestolecie międzywojenne, rusycyzmy.

Key words: Vilnius, “Kurier Wileński”, vocabulary, twenty-year interwar period, Russicisms.

Ключевые слова: Вильнюс, газета „Kurier Wileński”, междувоенный период, лексика, заимствования из русского языка.